

סימן ט

קלוטה כמי שהונחה

- פתיחה
- "קלוטה כמי שהונחה" – הסוגיה בפרק הזורק
- שיטות בן עזאי ורבי עקיבא – "אזיר רשות הרבים כממשה"
- ה'הנחה' לשיטת רבי עקיבא באוויר הרשות
- הוצאה כשינוי רשות וכמלאכה
- סיכום

פתיחה

עד כה עסקנו בהוצאה הנורמטיבית. הוצאת חפץ ביד תוך כדי עקירתו ממקומו הקודם, לקיחתו למקום החדש והנחתו שם. אלא שלצד ההוצאה הרגילה מוצגת דרך הוצאה מורכבת יותר – הוצאה בזריקה. כך מובא במשנה בפרק הזורק:

הזורק מרשות היחיד לרשות הרבים, מרשות הרבים לרשות היחיד, חייב. מרשות היחיד לרשות הרבים באמצע, רבי עקיבא מחייב, וחכמים פוטרין.

משנה, שבת יא, א

מפורש בדברי המשנה, שלכל הדעות זריקה נחשבת הוצאה. בפעולת הזריקה האדם עושה פעולה אחת בלבד: השלכת החפץ מידו, אלא שלפי מהלך הסוגיה שראינו עד כה עלינו לבאר כי בפעולת הזריקה מתבצעים 'מיניה וביה' גם שלושת חלקי ההוצאה – עקירה מרשות אחת, הוצאה לרשות השנייה, והנחה בה.

המשנה דנה גם במצב ביניים, בו החפץ עובר במהלך הזריקה ברשות אחרת, אך לא נח בה. בדין זה נחלקו התנאים: לדעת רבי עקיבא הזורק חייב, נראה שיש להבין לשיטתו שהמעבר נחשב כהנחה ועקירה; לדעת חכמים הזורק פטור, כאשר בפשטות יש להבין שהפטור נובע מכך שלא הייתה כאן כל הנחה ברשות האוסרת. בירור זה שייך בעיקרו לפרק יא, "פרק הזורק", בהקשר הרחב של דיני זריקה והושטה, אולם הדין מוזכר ונידון בדרך אגב גם בסוגייתנו, סוגיית "הנחה על מקום ד' על ד'". הסוגיה מזכירה את הסברה המרכזית בדין הזריקה לאוויר רשות – "קלוטה כמי שהונחה". סברה זו יכולה לסייע לנו להשלים את התמונה המלאה של יסודות דיני הוצאה.

רבה מקשר את שיטת רבי עקיבא במשנה לדין הנחה על מקום שאין בו ד' טפחים על ד' טפחים, דין שנידון בהרחבה בשיעורים הקודמים:

...אמר רבה: הא מני? רבי עקיבא, דאמר: לא בעינן מקום ארבעה על ארבעה, דתנן ... רבי עקיבא סבר: אמרינן 'קלוטה כמי שהונחה דמיא' ורבנן סברי: לא אמרינן 'קלוטה כמי שהונחה דמיא'.

בבלי, שבת ד ע"א

רבה רואה שני עקרונות בדברי רבי עקיבא: א. הנחה יכולה להיעשות גם ללא מקום מוגדר של ד' על ד'. ב. קליטת החפץ באוויר נחשבת כהנחה. בעניין העיקרון הראשון כבר הארכנו בהבנת יסודות הדברים והכרעת ההלכה הקובעת שצריך מקום ד' על ד'. בשיעור זה נעסוק בעקרון השני – קליטה באוויר הרשות נחשבת להנחה.

עיקר העיסוק בדין זה נמצא בסוגיה בפרק הזורק אך גם במקומות נוספים. ראשית, נסקור את הסוגיות השונות ונבחן את הדעות השונות בסוגיה, ונשאל

עד כמה יש להרחיב או לצמצם את ההבחנה בין השיטות. בהמשך ננסה לאפיין את כלל מלאכת הוצאה לאור שיטה זאת ולאור מסקנת חכמים.

“קלוטה כמי שהונחה” – הסוגיה בפרק הזורק

על אף ההצגה הראשונית של רבה, שמזהה את רבי עקיבא עם סברת 'קלוטה כמי שהונחה', הגמרא עומדת על זה שרבה עצמו העלה את זה כשאלה. שאלת רבה מופיעה במקורה בסוגיה בפרק הזורק:

בעי רבה: למטה מעשרה פליגי, ובהא פליגי; דמר סבר: אמרינן קלוטה כמה שהונחה, ומר סבר: לא אמרינן קלוטה כמה שהונחה. אבל למעלה מעשרה – דברי הכל פטור, ולא ילפינן זורק ממושיט. או דילמא: למעלה מעשרה פליגי, ובהא פליגי; דמר סבר: ילפינן זורק ממושיט, ומר סבר: לא ילפינן זורק ממושיט. אבל למטה מעשרה – דברי הכל חייב, מאי טעמא – קלוטה כמה שהונחה דמיא?

בבלי, שבת צז ע"א

רבה מציע שתי דרכים בהבנת מחלוקת רבי עקיבא וחכמים. דרך אחת כפי שראינו מבינה שמחלוקתם היא בשאלה האם אנו אומרים 'קלוטה כמי שהונחה'. לדרך השניה כולם מודים בסברת "קלוטה כמי שהונחה", והמחלוקת היא בטלטול מעל י' טפחים הנלמד מדין מושיט (ולא נאריך כאן בדין זה). הגמרא בפרק ראשון מתקשה מדוע רבה לא מעלה אפשרות זאת גם בדבריו שם. הגמרא מיד עונה שלאחר ששאל רבה, נפשטה לו השאלה. גם את התשובה שרבה מקבל אנו מוצאים בהמשך הסוגיה בפרק הזורק:

אמר רב יוסף: הא מילתא איבעיא ליה לרב חסדא, ופשטה ניהליה רב המנונא... בזורק, ולמטה מעשרה הוא דמחייב, למעלה מעשרה לא מחייב. שמע מינה: בקלוטה כמה שהונחה פליגי – שמע מינה.

בבלי, שם

רב יוסף מוכיח למסקנה כי המחלוקת היא דווקא בזריקה שנעשתה למטה מעשרה טפחים. מדבריו עולה כי חכמים חולקים על סברת "קלוטה כמי שהונחה" באופן מוחלט כאשר אף לדעת רבי עקיבא הדין רלוונטי רק בזריקה נמוכה.⁵

הגמרא ממשיכה ומביאה את שיטת רבי אלעזר ממנה נראה שהמחלוקת היא הן למעלה מעשרה והן למטה מעשרה. לשיטתו, התנאים נחלקים הן בדין "קלוטה כמי שהונחה" והן בדין לימוד זורק ממושיט. לענייננו יש לשים לב כי גם לשיטת רבי אלעזר חכמים חולקים על רבי עקיבא בעצם סברת "קלוטה כמי שהונחה".

הגמרא מסיימת בברייתא המצדדת בדברי רבי יוסף:

תניא נמי הכי: בתוך שלשה - דברי הכל חייב, למעלה מעשרה - אינו אלא משום שבות, ואם היו רשויות שלו - מותר. משלשה ועד עשרה - רבי עקיבא מחייב וחכמים פוטרין.

בבלי, שם

כפי שניתן לראות הברייתא חותמת בדין חדש - בתוך שלושה טפחים, לדעת כולם, מתקיים דין "קלוטה כמי שהונחה". יסוד דין זה נשען על דין 'לבוד', כפי שמגדירה הגמרא בהמשך:

מנא הא מילתא דאמור רבנן כל פחות משלושה כלבוד דמי? - אמר ליה: לפי שאי אפשר לה לרשות הרבים שתילקט במלקט וברהיטני.

בבלי, שם

והראשונים ביארו שההגדרה כאין היא ש"כל פחות משלושה כארעא סמיכתא".⁶ אולם, עדיין יש כאן חידוש משמעותי, ואנו רואים את החפץ כאילו הוא ממש מונח על הרצפה, ולמעשה חפץ הנמצא בתנועה - נחשב למונח.

5. ההסבר הפשוט לכך הוא שכיוון שכל למעלה מעשרה טפחים לא נחשב לרשות הרבים אלא מקום פטור, ולכן גם אם נניח שהקליטה באוויר נחשבת להנחה בו, מדובר כאן על הנחה במקום פטור.
6. ראו עוד במיוחד לר"ן צז ע"א שדן ביחס שבין דין לבוד לדין פחות מג' לקרקע ואכמ"ל.

כנגד ברייתא זו פוסק רבא בכמה סוגיות כי לדעת חכמים נדרשת הנחה גמורה על מנת להתחייב – אפילו בתוך ג' טפחים (בבלי, שבת פ ע"א): "תוך שלושה לרבנן צריך הנחה על גבי משהו". רש"י מבאר על אתר (ד"ה לרבנן) כי לחכמים: "לית להו קלוטה כמי שהונחה אפילו עברה סמוך לקרקע לא מיחייב עד שתנוח על גבי משהו"⁷. כלומר, חכמים חלוקים לחלוטין על סברת רבי עקיבא, שהרי סוף סוף החפץ לא נח. אמנם כאמור גם לשיטת רבא, במקרה של הנחה בסמוך לקרקע מספיק שתהיה על מקום כלשהו בלא צורך במקום ד' על ד' טפחים. וכן נפסק ברמב"ם (שבת יג, טז).

בהמשך שתי הסוגיות מובאת דעת רבי, הדומה מאוד לשיטת רבי עקיבא, אך עוסקת במציאות הפוכה: זריקה מרשות הרבים אחת לאחרת דרך רשות היחיד. בגמרא בגיטין (גיטין עט ע"א) מפורש שגם שיטתו מבוססת על סברת "קלוטה כמי שהונחה", אולם מסתבר שהוא חלוק על רבי עקיבא בהיקף הסברה, כפי שנבאר עוד לקמן.⁸ מנגד, לדעת חכמים גם בדינו של רבי אין אומרים "קלוטה כמי שהונחה".

מחלוקת שלישית בדין זה היא בין חכמים לרבי יהודה. גם כאן מעמידה הגמרא את יסוד המחלוקת על פי סברת "קלוטה כמי שהונחה":

...תניא: מרשות היחיד לרשות הרבים ועבר ארבע אמות ברשות הרבים, רבי יהודה מחייב וחכמים פוטרין... לעולם אימא לך: רבי יהודה חדא הוא דמחייב, ורבנן פטרי לגמרי. והיכי משכחת לה – כגון דאמר עד דנפקא ליה לרשות הרבים תנוח. ובהא קמיפלגי, דרבי יהודה סבר: אמרינן קלוטה

7. וכן מובא בשמו בשבת פ ע"א; ובעירובין צח ע"ב. ומבאר רש"י את דבריו (שבת פ ע"א ד"ה לרבנן) שחכמים מצריכים הנחה על גבי מקום משהו ולא דווקא מקום ד' טפחים על ד' טפחים, מכיוון שמתחת לשלושה טפחים בסמוך קרקע היא נחשבת למקום ההנחה ולכן נשאר רק הצורך שהחפץ ינוח.

8. ראו ברש"י שם ד"ה כמי שהונחה, ובתוספות שם ד"ה כמאן כרבי שמבארים ששיטת רבי שונה משיטת רבי עקיבא ולדעתו סברת קלוטה כמי שהונחה רלוונטית רק ברשות היחיד בגלל המחיצות הממלאות אותה לעומת רבי עקיבא שלדעתו הסברה מתקימת גם ללא מחיצות כלל.

כמה שהונחה – ואיתעבידא ליה מחשבתו, ורבנן סברי: לא אמרינן קלוטה
כמה שהונחה – ולא איתעבידא ליה מחשבתו...

בבלי, שבת, צז ע"ב

במקרה זה נזרק החפץ מרשות לרשות ובנוסף עבר ד' אמות ברשות הרבים. מכיוון שמדובר על זריקה אחת לא התבצעה עקירה והנחה ברשות הרבים קודם טלטול ד' אמות. לפי אחת הדעות בסוגיה רבי יהודה מחייב הן על ההוצאה והן על הטלטול, ואילו חכמים פוטרים משני הדינים. הגמרא מעמידה שהמחלוקת בשאלת החיוב על ההוצאה תלויה בסברת "קלוטה כמי שהונחה". האדם התכוון להוציא ולהניח מיד בסוף ההוצאה, לדעת חכמים מכיוון שלא התבצעה הנחה בסיום ההוצאה, לא נעשתה מחשבתו, והוא פטור על ההוצאה. לעומת זאת לשיטת רבי יהודה אנו אומרים ש'קלוטה כמי שהונחה' והחפץ כאילו נח מיד בסוף ההוצאה וכן נעשתה מחשבתו. בסוגיא ישנה אופציה שלדעת רבי יהודה יש כאן שני איסורים המתבססים על העקרון ש'קלוטה כמי שהונחה': א. הנחה באוויר מיד לאחר היציאה לרשות הרבים, ב. טלטול ד' אמות, שהעקירה בתחילתו היא מאותה ה'הנחה' שחייבה על ההוצאה.

מעבר למחלוקות אלו שראינו בפרק הזורק, המונח "קלוטה כמי שהונחה" מובא בש"ס בשתי סוגיות נוספות. סוגיה אחת היא הגמרא בבבא קמא (ע ע"ב) העוסקת גם היא בדיני הוצאה בשבת. הדיון בסוגיה שם נסוב הן על הקניין והן על איסור המלאכה (הגמרא מעמידה את הדין לשיטת רבי עקיבא). הסוגיה השניה נמצאת בגיטין (עט ע"א) ועוסקת בדיני גט הנזרק מהגג לחצר בו האישה עומדת:

מתני'... הוא מלמעלה והיא מלמטה וזרקו לה, כיון שיצא מרשות הגג,
נמחק או נשרף – הרי זו מגורשת.

גמ'... הוא מלמעלה. והא לא מינטר! א"ר יהודה אמר שמואל: כגון שהיו מחיצות התחתונות עודפות על העליונות. וכן אמר רבי אלעזר א"ר אושעיא: כגון שהיו מחיצות התחתונות עודפות על העליונות. וכן אמר

עולא א"ר יוחנן: כגון שהיו מחיצות התחתונות עודפות על העליונות. א"ל ר' אבא לעולא: כמאן? כרבי, דאמר: קלוטה כמי שהונחה דמיא! א"ל: אפילו תימא רבנן, עד כאן לא פליגי רבנן עליה דרבי – אלא לענין שבת, אבל הכא משום אינטורי הוא, והא קא מינטר...

בבלי, גיטין עט ע"א

המשנה קובעת כי אישה העומדת בחצר ואליה נזרק גט מהגג הסמוך, אזי אפילו נשרף הגט לפני שהגיע ליד האישה, היא נחשבת כמי שקיבלה את גטה והגירושיה תקפים. בגמרא מועמד דין זה במקרה בו גובה מחיצות החצר גבוהה מגובה הגג, ומכיוון שכך אנו תופסים את החצר כולה כמקום שמור.⁹ רבי אבא תולה דין זה בסברת "קלוטה כמי שהונחה" ומייחס את המשנה דווקא לרבי. גט שניתן ברשות האישה נחשב כאילו היא קיבלה אותו. זהו ההסבר הפשוט כיצד הגמרא לומדת סברה מהלכות שבת לגיטין. אלא שבסיפא במקרה זה גם חכמים מקבלים את סברת "קלוטה כמי שהונחה". הבדל בדין לפי הבבלי מיוסד על שאלת ההנחה – הגט אינו נדרש להיות מונח ברשות האישה המקבלת אלא רק להשתמר ברשותה. מכיוון שכך, גט הנמצא באוויר מחיצות הרשות נחשב כשמור והאישה מגורשת. לעומת זאת, החפץ המוצא בשבת חייב להיות מונח על מנת לחייב את המוציא וממילא קליטתו באוויר אינה מספיקה לחיוב הבעלים. מכאן עולה, כי לעניין הוצאה בשבת חולקים לחלוטין על סברת "קלוטה כמי שהונחה" כהגדרה ל'הנחה'. אך מאידך, לעניין גיטין מכיוון שאין צורך בהנחה אלא רק בשמירה, הסברה כן עומדת אך נראה שיש לנסח אותה כ'קלוטה כמי שנשמרה'.

הסוגיה בגיטין יכולה לעזור לנו בבירור המונח "קלוטה". מן הסוגיה עולה שהנוכחות של הגט במקום מסוים מגדירה למעשה את מרחב התייחסות שלו. אולם, הדבר רלוונטי רק במקום עם מחיצות ולא במקום פתוח. מסתבר שזאת הסיבה שהגמרא מתייחסת דווקא לדברי רבי (שעסק ברשות היחיד מקורה) ולא

9. השמירה מתבטאת בכך שהגט לא יכול לעוף ברוח כפי שעולה מהרישא של הסוגיה. ראו רש"י גיטין עט ע"א ד"ה והא לא מינטר, וכן במקומות נוספים לאורך הסוגיה.

לדברי רבי עקיבא, המתייחס לקלוטה אפילו באוויר רשות הרבים (כפי שעולה גם מביאור התוספות).

הירושלמי משווה גם הוא בין המשנה בגיטין למשנה בשבת ומביא חילוק שונה:

מה בין גיטין מה בין שבת. א"ר אילא בשבת כתיב (שמות כ, י): "לא תעשה כל מלאכה" ונעשית היא מאיליה. ברם הכא התורה אמרה (דברים כד, א) "ונתן בידה" ברשותה.

ירושלמי, שבת פי"א, ה"א

הירושלמי מזהה את ההבדל במהות הקליטה – בשבת יש חיוב שתיעשה מלאכה על ידי האדם. ממילא, על מנת להתחייב צריכים להיות גם מעבר הרשות (שנעשה כבר בקליטה באוויר) וגם 'הנחה' הנעשית בכוחו של האדם (ע"י זריקה). לעומת זאת, מסירת הגט אינה תלויה כלל ב"מעשה" של קבלה או בשהייה ברשות ממילא עצם מעבר הרשות וקליטת הגט ברשות האישה באופן 'משומר' נחשבת לנתינת הגט.

שיטות בן עזאי ורבי עקיבא – "אוויר רשות הרבים כממשה"

לכאורה שיטת רבי עקיבא דומה מאוד לשיטת חתנו בן עזאי שהובאה בשיעור הקודם – שמהלך כעומד. בדומה לבן עזאי, הסובר כי כל צעד וצעד של האדם נחשב כעקירה וכהנחה, רבי עקיבא סובר שבכל רגע ורגע בו החפץ באוויר הוא נחשב כאילו הונח ונעקר.

הירושלמי קישר בין השיטות:

... א"ר אבין רבי, ובן עזאי ורבי עקיבא שלשתן אמרו דבר אחד רבי עבד אויר מחיצות כממשן, בן עזאי עביד אויר כרמלית כממשה, רבי עקיבא עביד אויר רשות הרבים כממשה...

ירושלמי, שבת פ"א ה"א

כפי שראינו עד כה גם הבבלי קושר בין סברת שיטת רבי עקיבא לסברת שיטת רבי ולשניהם "קלוטה כמי שהונחה". הירושלמי מבאר זאת על פי סברה מקיפה יותר: "עביד אוויר... כממשה". סברה זאת דומה מאוד להעמדת הבבלי את רבי (בבלי, שבת ה ע"א), "ביתא כמאן דמליא", כלומר, אנו מתייחסים לכל חלל אוויר הבית כממשות הבית. לפי הסבר זה, הסברה "קלוטה כמי שהונחה", בדומה לסברת 'מהלך כעומד', תופסת כי כל רגע בו החפץ נמצא באוויר הרשות הוא מונח ונעקר מהאוויר.

עם זאת, חידושו של רבי עקיבא גדול יותר,¹⁰ שהרי במקרה של זריקה האדם פעל פעולה אחת קצרה ואילו בהליכה הוא ממשך לפעול בשרשרת פעולות כל זמן ההוצאה. למעשה, על אף דברי הירושלמי והדמיון הרב בין הסברות ישנו הבדל מהותי ביניהן. סברת 'מהלך כעומד' נובעת מההבנה שהאדם המוציא את החפץ הוא הגורם להנחה וההוצאה שלו. הדגש הוא בגברא – האדם המהלך הוא הגורם הבלעדי לעקירת החפץ והנחתו בכל צעד. לעומת זאת, דין "קלוטה כמי שהונחה" מתייחס לחפצא בלבד. אין אף תלות באדם הזורק – החל מהרגע בו הוא ניתק את החפץ ממקומו, החפץ נעקר ומונח שוב ושוב, מהאוויר הסובב אותו. האדם הוא רק הכוח המניע של כל סיבובי העקירה וההנחה שיעברו על החפץ מרגע שנזרק ועד לרגע שינוח על גבי הקרקע.

אם כן, נראה להציע כי בן עזאי מטיל את כל האחריות על האדם הפועל לעומת רבי עקיבא, אצלו הדגש הוא על החפץ. שיטת בן עזאי מסתדרת עם העמדת הירושלמי את אפשרות חיוב האדם בטלטול ד' אמות במקרה של אדם הקופץ – וכך תיתכן מציאות של תנועה בלי לבצע עקירה או הנחה. לעומת זאת, לשיטתו של רבי עקיבא לא תתכן כל תנועה שלא תחשב לעקירה והנחה, שהרי אין קשר לאדם אלא רק לחפץ.

רבי עקיבא מבטא תפיסה של עקירה והנחה מוחלטות. פעולה שאינה תלויה בשום גורם אנושי – ברגע שהחץ נורה הוא עושה את פעולות העקירה וההנחה

10. כפי שראינו, תוספות מדייקים כי גם סברות רבי ור' עקיבא אינן זהות, שהרי רבי מתייחס לאוויר הלכוד במחיצות ובתקרה, ואילו ר' עקיבא מדבר על רשות פתוחה וחסרת גבולות.

בעצמו, 'על אוטומט'. למרות המיקוד הגדול ברגעי העקירה וההנחה, בן עזאי עדיין רואה את הגורם האנושי שיכול להפר את העקירה וההנחה התמידית של רבי עקיבא, ומתחשב בו.

ה'הנחה' לשיטת רבי עקיבא באוויר הרשות

עד כאן ראינו שלוש שיטות ביחס לסברת 'קלוטה כמי שהונחה': לדעת חכמים נדחית לגמרי סברת "קלוטה כמי שהונחה". לדעת רבי סברה זאת מתקיימת רק במקום תָּחוּם וברור – ההנחה נובעת מתפיסה שמקום כזה נחשב כאילו הוא מלא – "ביתא כמאן דמליא דמי". לדעת רבי עקיבא הסברה קיימת אפילו ברשות שאינה מוגדרת כלל, רשות הרבים. לשיטתו קשה, אם גם בזמן שהחפץ באוויר אנו מתייחסים אליו כאילו כבר נח, מה תפקיד ההנחה הממשית? והיכן היא בכלל נצרכת?

אם נתבונן רק בדברי המשנה בפרק הזורק ניתן להציע כי לדעת רבי עקיבא אכן אין צורך כלל בהנחה – אם כל קליטה באוויר הרשות נחשבת תמיד כהנחה, יתכן וגדרי הוצאה כוללים אך ורק עקירה והוצאה ללא הצורך בהנחה. הבנה זאת יכולה לסייע לשיטות שהוזכרו בשיעורים לעיל, שראו בעקירה את עיקר מלאכת הוצאה.¹¹ הבנה זו יכולה אולי להסתייע קצת מלשון הגמרא בסוף הדיון בדברי ר"ע: "ודילמא הנחה הוא דלא בעיא הא עקירה בעיא!".

אולם, לפי פשטי הסוגיות נראה שיש כאן אכן גדר של 'הנחה' – אך לא במובן המקובל. דבר זה מוכח מעצם לשון הסברה: "קלוטה כמי שהונחה", משמע שאנו מחפשים גם הנחה, וגם מההקשר – רבה מציע להעמיד את דעת רבי עקיבא בדברי המשנה הראשונה, משנה שפרשנותה נשענת על ההבנה שיש צורך בהנחה כדי לחייב את המוציא בשבת.

11. ואכן תוספות (שבת ד ע"ב ד"ה ודילמא) מדייקים בדעת רבי עקיבא כי אכן יש הבדל בין הצורך בעקירה לצורך בהנחה. אולם גם בדברי תוספות רואים שעדיין ההנחה נצרכת כגדר עצמאי גם אם איננה עיקר המלאכה.

את דברי הגמרא "הנחה הוא דלא בעיא" יש לבאר לפי פשוטם שהקושיה איננה שאין לרבי עקיבא הנחה כלל אלא שהוא לא דורש שההנחה תהיה על גבי מקום ד' על ד'. ממילא, הרעיון שבכל רגע ורגע נעשית עקירה והנחה לא יכול להתקיים שהרי הנחה אולי יש אבל לא עקירה.

הראשונים והאחרונים העלו סברות שונות מהי ההנחה לשיטת רבי עקיבא: רש"י על אתר מבאר את דברי רבי עקיבא כלשונם. לדבריו נראה שעצם קליטת החפץ באוויר רשות הרבים מהווה הנחה בתוכו – אוויר רשות נחשב למלא והחפץ נח במרכזו.¹² כך נראה בפשטות גם מדברי רבינו חננאל (ד ע"ב); ובפירוש המשנה לרמב"ם (שבת יא, א). יוצא שלשיטתם, גם לרבי עקיבא יש גדרים של הנחה. רש"י בדבריו בסוגיה בגיטין (עט ע"א) מדייק באופן חד יותר שהקליטה היא: "כמי שהונחה לארץ" – יש כאן הנחה ממשית בקרקע הרשות.

אולם הסבר מילולי זה לא פותר את הקושי – אם כל מעבר באוויר רשות נחשב להנחה בקרקע הרשות, מדוע בכלל צריך הנחה? כמו כן, מניין לגמרא שלדעת רבי עקיבא עקירה מהאוויר איננה עקירה?

האבני נזר מדייק שתוספות חלוקים על שיטת רש"י. בביאור מחלוקתם הוא מבאר את ההבדל בין הפעולות:

שיטת התוספות [ד. ד"ה דאמרי] דקלוטה כמי שהונחה באויר... אך רש"י פירש בגיטין (דף ע"ט ע"א) קלוטה כמי שהונחה לארץ... והנה שורש מחלוקת רש"י וסייעתו עם התוס'. שלדעת רש"י וסייעתו הפי' דאף שהוא למעלה באויר נחשב כאילו הי' למטה בארץ. ולהתוספות הפירוש דאף

12. לעומת פירוש זה, רש"י, בהקשר של הסוגיה בבבא קמא, כותב הסבר שונה במקצת (ע ע"ב): "הזורק מרשות לרשות כיון שקלטה האויר נתחייב משום שבת נמצא חיוב שבת וחיוב מכירה באין כאחד שאויר חצר קנה ללוקח דכיון דסופו לנוח כמונח דמי." לפי הסבר זה, כאשר החפץ נמצא באוויר אנחנו מסתכלים על עתידו. כיוון שהחפץ ינוח בסופו של התהליך באותה רשות, כבר ברגע הקליטה נחשב כמונח בתוכה, הן לעניין הקנייני והן לעניין שבת. הסבר זה אכן מבאר את הרעיון שמכירה ואיסור שבת חלים יחדיו, אולם הוא אינו הולם את דברי רבי עקיבא במשנה בשבת.

שהוא מתנענע כאילו הי' נח במקום אחד. וכן מבואר בתוספות [פ ע"א] שכתבו דלר' יהודה דאמר קלוטה כו' דווקא במתגלגל בארץ עיין שם. ועל כרחק תפרש כמי שהונחה כאילו נח במקום אחד. דאי אפשר לפרש כאילו הי' בארץ. שהרי באמת הוא בארץ. אלא דאף שמתגלגל כנח במקום אחד. וכן הפירוש קלוטה כו' לר' עקיבא. דבלשון אחד אמרו ר' עקיבא ור' יהודה.

שו"ת אבני נזר, אורח חיים, סימן רמ

האבני נזר מצביע על שני הסברים אפשריים בסברת קלוטה כמי שהונחה: א. הבנת רש"י – החפץ נמצא באוויר, אך אנו מתייחסים אליו כאילו היה מונח בארץ, ב. הבנת תוספות – אנו מתייחסים אל החפץ כנמצא עדיין באוויר וכאילו נח ועצר שם.

בהמשך מסביר האבני נזר כיצד מדייק רבה שלדעת רבי עקיבא לא צריך הנחה על מקום ד' על ד':

והא דמוכיח הש"ס מדר' עקיבא דלא בעי מקום ד'. לרש"י הפירוש כיון דנחשב כאילו מונח למטה. אם כן לעולם איכא מקום ד'. דאף שמונח ביד בעל הבית או יד עני גם כן חשיב קלוטה להחשב כאילו מונח למטה לרש"י כמבואר בדברי רש"י עירובין (דף ל"ג ע"ב) הנ"ל. שהרי שם במונח על גבי קורה קאי, ואף על פי כן חשיב כאילו מונח למטה בארץ. ולהתוספות הפירוש דר' עקיבא אמר כמי שהונחה באוויר ואף שמתנענע חשבינן ליה כנח. ואבתי ליכא מקום ד'. ומוכח דר' עקיבא לא בעי מקום ד':

שו"ת אבני נזר, שם

לדבריו, רש"י מסביר שמכיוון שהחפץ הנזרק כאילו כבר מונח על האדמה שתחתיו – תמיד יש הנחה במקום ד' על ד', שהרי באדמה לעולם יש מקום ד' על ד'. כלומר, רבי עקיבא מודה שיש צורך במקום חשוב אלא שלפי דעתו מקום כזה נמצא תמיד. ואילו לדעת תוספות, שהאוויר עצמו הוא מקום מנוחת החפץ על אף שאין בו ד' על ד', לרבי עקיבא אין כל צורך במקום ד' על ד' או במקום חשוב לעניין הנחה.

שתי סברות אלו מתבהרות אם נתבונן כמה שראינו בשיעורים הקודמים. לדעת רש"י, גם רבי עקיבא מצריך חיבור למקום, לקרקע עולם, ולכן נצרכים שני החידושים – הן שחפץ נע נחשב לנח והן שההנחה באוויר כהנחה בקרקע הרשות. סברה זו מתאימה לשיטה שביארה את הצורך במקום ד' על ד' בכך שהחפץ יהיה במקום חשוב, רבי עקיבא מוותר על הצורך בקביעות ובשמירה אך עדיין מצריך קישור למקומו החשוב (הקרקע). לעומת זאת לדעת תוספות רבי עקיבא מגדיר את החפץ הנע כנח, כיוון שהוא לא מצריך מקום כלל, כמייצג השיטה לפיה אין צורך במקום ד' על ד' טפחים, ולכן מספיק להסביר את דבריו במקרה של חפץ "המונח באוויר".

חילוק עקרוני זה יכול להוסיף לנו הבנה בדעת חכמים החולקים על רבי עקיבא. נראה שלשיטת רש"י, לעולם החפץ צריך לנוח על דבר המחובר לקרקע עולם ולא זו, ואילו לדעת תוספות גם דבר שלא זו יכול להיחשב כמונח אף אם אינו על קרקע עולם. דיוק זה יכול להסביר דין אחר שמביא רבא בהמשך הסוגיה (ה ע"ב): "אגוז על גבי המים לאו היינו הנחתו", כלומר אגוז שצף על גבי מים לא נחשב למונח.

כך ניתח הרש"ש את הדברים:

... לשיטת התוספות דהטעם דאגוז ע"ג מים לאו היינו הנחתו הוא משום דנייד וכ"מ מלשון רש"י אבל זה דחוק קצת דהרי המים בגומא מינח נייחי... ולענ"ד ה"נ הטעם דבעינן הנחה על יסוד העפרי דוקא (שהוא גושי) ולא על יסוד המימי (שהוא ספוגי) כמו לרבנן דרבי עקיבא קלוטה ביסוד האוירי לאו כמונח דמי...

רש"ש, שבת ה ע"ב, ד"ה אבל אם שפך לכלי אחר

לדבריו, לשיטת תוספות, הטעם בגינו אגוז אינו נחשב מונח הוא בגלל תזוזתו. הסבר זה זהה לדיוקו של האבני נזר ביסוד המחלוקת על קלוטה כמי שהונהגה – המחלוקת היא על התזוזה ולא על החיבור לקרקע. ההסבר שמציע הרש"ש בהמשך תואם למעשה את הבנתו של רש"י כי יש צורך בחיבור לקרקע, חיבור

ל"יסוד העפרי". לדברי הרש"ש, יסוד המחלוקת בין רבי עקיבא לחכמים הוא האם צריך "יסוד עפרי" בדווקא. לדעת חכמים החפץ צריך לנוח על "יסוד העפר" ורק אז הוא נחשב ל"מונח". לכן חפץ המונח על המים אינו נחשב למונח לעניין עקירה והנחה, וקל וחומר שהנחה באוויר הרשות לא נחשבת הנחה. לדעת רבי עקיבא אפילו האוויר נחשב כקרקע ממילא גם דבר המונח על גבי מים יחשב כמונח בקרקע.

הוצאה כשינוי רשות וכמלאכה

ר' מנחם זמבה בספרו תוצאות חיים מציע ניתוח אחר למחלוקת רבי עקיבא וחכמים. דבריו מתבססים על הירושלמי שהובא לעיל, בהסבר ההבדל בין סברת קלוטה כמי שהונחה ברשות האישה במקרה של זריקת הגט לעומת הדין ברשויות שבת. כפי שראינו, גם לדעת חכמים קליטת החפץ ברשות נחשבת כאילו החפץ מונח בה אלא שיש פגם ב"מלאכה":

..ואפשר דטעם הירושלמי דאמר קלוטה באויר גם לרבנן כשדנין על החפץ הוא משום דגם באויר תורת הרשות על החפץ [ועיין רשב"א כתובות (לא ע"א) דכל חפץ המונח באיזו רשות שם הרשות על החפץ יעו"ש] ומשום הכי אף שהאדם לא גמר להנחה אבל מכל מקום לגבי החפץ סגי הנחת הרשות, דעיקר ענין הנחה הוא מה שנתחדש עליו שם רשות אחר, ועיין שבת (ד ע"ב) ודילמא הנחה לא בעי מקום ד' יעו"ש. והיינו דעל כל פנים ברשות הוא... ומבואר דאיסור הוצאה הוא השתנות החפץ מרשות לרשות, ואף דלמסקנא בעי גם עקירה והנחה היינו דבלא זה לא נגמר ההוצאה והכנסה דכל זמן שלא עקר לאו הוצאה מרשות הוא וכן כל זמן שלא הניח לא הוי הכנסה ברשות השני, ולכן סובר הירושלמי דכשם דלר' עקיבא מהני הא דנקלט באויר הרשות הרבים לחשבו כמונח אף דהחפץ מתנענע משום דמכל מקום מונח הוא ברשות וזהו עיקר ענין הנחה..

תוצאות חיים סימן יא

לדבריו, מצד דיני ה'רשויות' אכן החפץ שעובר באוויר רשות שנייה יצא מרשות לרשות אלא שחכמים חלוקים על הדין מסברה שונה:

..אך טעם חכמים דפטרי בקלוטה הוא מצד חסרון הפועל דכיון דמכחו עדיין לא נגמרה הנחתו עד שיגיע לארץ לא הוי זה הנחה לחייב לפועל... וזהו דאמר הירושלמי דאף דמצד הנפעל הוי כמונח מכל מקום זה נעשית מאליה אבל מצד האדם העושה לא נגמרה הנחתו ולכן פטרו רבנן דבשבת בעינן שיהיה האדם העושה אבל לא כשנעשית מאליה וזה ברור בפירוש הירושלמי [במ"א הבאתי איזה דמיונות לסברה זו]:

תוצאות חיים, שם

כלומר, חכמים מסכימים שאכן הרשות משפיעה על החפץ מיד ברגע כניסתו לאווירה, אולם הם חולקים על רבי עקיבא מצד גדרי 'מלאכת מחשבת'. לשיטתם, במקרה זה אמנם החפץ נעקר, יצא והונח אלא שהפעולה האחרונה נעשית מאליה ולכן נדרשת הנחה ממשית. במילים אחרות, בשביל שאדם יהיה חייב נדרש שהנחת החפץ תיעשה מכוחו ולא באופן "אוטומטי", מאליו. ודבר זה נעשה רק כאשר החפץ מונח על קרקע הרשות מכוח זריקתו של האדם.¹³

ה'תוצאות חיים' מסביר כי יסודה של מלאכת הוצאה אינו בעקירה ובהנחה אלא בהעברת החפץ מרשות לרשות. רבי עקיבא סובר שלמרות שהחפץ נע באוויר הוא נחשב כמונח, מכיוון שהחפץ עצמו עבר מרשות לרשות. חכמים אכן מודים שהייתה כאן הוצאה, אלא שבמקרה זה אין חיוב בגלל שלא נעשתה כאן מלאכת מחשבת לפי כל גדריה.

סיכום

בשיעור זה בחנו את סברת "קלוטה כמי שהונחה". סברה זו נאמרה בביאור שיטת רבי עקיבא לגבי מקרה של חפץ שנזרק מרשות היחיד לרשות היחיד דרך רשות הרבים, הנחשב כאילו הונח בדרכו ברשות הרבים.

13. ניתן לדייק שבשאלה הקודמת התוצאות חיים נקט כסברת התוספות - כוונת "קלוטה כמי שהונחה" היא שהחפץ נחשב כמונח באוויר הרשות ולא תלוי כלל בקרקע עולם.

ראשית, בחנו את הדעות השונות בסוגיה. ראינו שלפי מסקנתו של רבא לדעת חכמים (וכך נפסק להלכה) אין בשבת דין "קלוטה כמי שהונחה" בשום מקרה, מתוך ההבנה שההנחה היא קריטית להגדרת הוצאה. לעומת זאת, במסירת גט חכמים מודים בסברה זו. לפי הבבלי, ההבדל בין הדינים הוא שההגדרה של רשות האישה במסירת הגט מתייחסת רק לשאלת השמירה, בעוד שבשבת יש לבחון גם שאלות אחרות. לפי הירושלמי, ההבדל נעוץ בכך שבשבת נדרשת עשיית מלאכה מכוחו של האדם, כאשר גדרי מלאכת הוצאה הם עקירה, הוצאה והנחה, בעוד שבגיטין אנו עוסקים רק בהגדרת "רשות" האישה שאיננה תלויה כלל בפעולות האדם. לדעת רבי סברת "קלוטה כמי שהונחה" מתקיימת רק בקליטה ברשות היחיד, מכיוון שהיא מקום סגור ומתוחם, אולם ברשות הרבים, שאיננה מקום חשוב, עדיין ישנו צורך בעקירה והנחה בפועל.

בהמשך בחנו את ההסברים השונים בהבנת דברי רבי עקיבא. ההסבר הראשון מבוסס על הירושלמי שקישר בין דברי רבי עקיבא, רבי ובן עזאי, תחת ההגדרה "אוויר רשות כממשה". לפי הסבר זה, רבי עקיבא סובר כבן עזאי כי בכל רגע ורגע נעשית עקירה והנחה באוויר הרשות. הצבענו על כך שבכל זאת יש פער גדול בין השיטות – בן עזאי סובר שמדובר על פעולה של האדם, פעולה שהוא יכול להפסיק אותה בכל רגע ואף לקפוץ מעליה ברצונו. לעומת זאת, לדעת רבי עקיבא מדובר על הפעולות בדגש על החפץ וסביבתו, כשהאדם למעשה איננו מעורב בהן כלל.

לאור זה בחנו האם בכלל רבי עקיבא מצריך 'הנחה'. ראינו שכל הראשונים הבינו שנצרכת הנחה לשיטתו ולמעשה ישנן שתי אפשרויות מהי ההנחה. אפשרות אחת, אותה דייק האבני נזר בתוספות, היא שצריך החפץ "לנוח" כאשר חידושו של רבי עקיבא הוא שאנחנו מזהים את המנוחה בכל רגע בתנועה. לעומת זאת, לפי רש"י נראה שגם רבי עקיבא מצריך חיבור לקרקע עולם, ואנו רואים את החפץ כאילו הוא על הקרקע. הראנו שחילוק עקרוני זה יכול לסייע לנו גם בהבנת דעת חכמים החולקים על רבי עקיבא – לשיטת רש"י נראה שלעולם החפץ צריך ממש לנוח על דבר המחובר לקרקע עולם, ואילו לדעת תוספות, גם

דבר שאיננו על קרקע עולם אך אינו זו יכול להיחשב כמונח גם לדעת חכמים. כך הצענו לראות בסוגיית המניח אגוז על גבי המים על פי הסברו של הרש"ש. ה'תוצאות חיים' מציע ניתוח אחר למחלוקת רבי עקיבא וחכמים. דבריו מתבססים על הירושלמי בהסבר ההבדל בין סברת קלוטה כמי שהונחה ברשות האישה בזריקת גט לעומת רשויות שבת. הוא הסביר שיסודה של מלאכת הוצאה אינו בעקירה והנחה אלא בהעברת החפץ מרשות לרשות. רבי עקיבא סובר שלמרות שהחפץ נע באוויר הוא נחשב כמונח מכיוון שהחפץ עצמו עבר מרשות לרשות. חכמים אכן מודים שהייתה כאן הוצאה אלא שאין חיוב על האדם מכיוון שלא נעשתה כאן 'מלאכת מחשבת' לפי כל גדריה.

